

Iš kur tie metai?

GRAŽINA KADŽYTĖ

„Ir duris uždarius laikas bėga“ – pri-mena patarlė. Taikliau nepasakysi. Nubėgo nutekėjo kaip smiltys smėlio laikrodyje nesulaikomos dienos, ir vėl jau reikia versti naujo dešimtmečio lapą, naujai perskaityti anuomet *Tautosakos darbu* XIV (XXI) tome sudėliotas gyvenimo potyrių ir darbų apžvalgas. Kai ką tereikėtų tik pakartoti: Adelė Seselskytė gimė 1931 m. vasario 26 d. gražaus, skardingo Minijos slėnio apglobtame Kartenos miestelyje. Mokėsi Kartenos pradžios mokykloje, Kretingos ir Palangos gimnazijose, o 1959 metais, baigusi Vilniaus pedagoginį institutą (dabar universitetas), atėjo į Lietuvių kalbos ir literatūros

(dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos) institutą, nuo tol ištikimai pasilikdama darbuotis tautosakos baruose. Tai nekintama ir nesugrąžinama. Nors...

Kaip kad ankstyvosios jaunystės metai išviliojo tolyn nuo namų į amžinąjį mūsų miestą, sostinę ir įsuko į akademinį sukūrį... Kaip kad rečiau beaplankomą gimtinės namelį su jaukiu sodeliu vienoje iš buvusių ramių Kartenos gatvelių netikėtai nušlavė vis labiau lekiančio laiko skubančių žmonių patogumui nutiestas platus asfalto plentas... Taip tad pastarasis, aštuntasis, biografijos dešimtmetis, šiek tiek atsitraukusių nuo aktyvesnės veiklos, vėl sugrąžino prie tėviškės prisiminimų. „Vermės“ leidykla, kuri vykdo unikalų leidybos projektą – leidžia buvusių Lietuvos valsčių (o jų – apie 400) monografijas, – priartėjo prie Kartenos. Knygos sudarytojas istorikas Virginijus Jocyš kreipėsi į Adelę Seselskytę,

karteniškę, pasakojamosios tautosakos specialistę, prašydamas parašyti straipsnį apie šios vietovės pasakojimus ir pasakotojus. Lietuvių tautosakos rankraštyne esančius rinkinius atsiversti ir juose užrašytus tekstus aptarti – paprastas ir įprastas dalykas. Nepaprasta yra tai, kad kiekvieno pateikėjo pavardė prikelia iš užmaršties ištisas šeimas ir gimines, žmones, su kuriais vienaip ar kitaip gyventa bendrystėje, kaimynystėje. Citata iš dar nespausdinto jos rankraščio:

Neaišku, kodėl užrašytojas Petras Milvertas 1931 m. [sic! pirmasis tautosakos kūrinys Kartenoje užrašytas tais pačiais metais, kuriais gimė Adelė, argi ne įdomu? – G. K.] užrašė pasakų tik iš Petronėlės Cirtautaitės. Tuo metu tebebuvo gyvas vienas geriausių Kartenoje gyvenusių pasakotojų, mano tėvų kaimynas Juozas Viskantas. Jis mokėjo begales pasakų, sakmių, anekdotų. Rudens ir žiemos vakarais pas J. Viskantą susirinkdavo daug žmonių, vaikų tų pasakų klausytis. Aš buvau dar labai maža, tai neidavau. Jo repertuare galėjo daugiausia dominuoti pasakos, sakmės apie velnius, vaiduoklius, numirėlius, nes, prisimenu, mama sakydavo, kad Viskantos vaikai taip yra paveikti tėvo pasakų, kad vakarais bijo vieni išėiti į lauką. Bronislava Kerbelytė, 1961 m. iš Kartenos gyventojų Antano Būtenio užrašydama tautosaką, sužinojo, kad Kartenoje „Viskonts bova toks. Ons nu pasakos. Mes sakydavom: „Tu sėdėk, vo mes ož tavi atidirbsem.“ Likusi neužfiksuota žinomo geriausio Kartenos pasakotojo tautosaka, kurią senuolis nusinešė su savimi į kapus, parodo akivaizdžias liaudies kūrybos rinkimo spragas.

Deja, tik taip – daug metų nugyvenus, daug takelių išvaikščiojus, daug žmonių kalbinus, daug kartų viską apmaščius ir palyginus – galima suprasti, kokią neįkainojamą vertę turėjo gyvoji tautosakos, kaip šeimos, genties paveldo, perdavimo tradicija, koks brangus yra iš vaikystės nuolat girdėtas, kartotas ir visam gyvenimui įsimintas žodis.

Iš to paties rankraščio:

1961 m. buvo organizuota ekspedicija į Kretingos rajoną, kurioje dalyvavo būrys kvalifikuotų instituto [LKKI] darbuotojų. <...> Ką mėgo pasakoti karteniškliai? <...> Tik dvejų pateiktųjų kūriniuose mėginta prisiliesti prie stebuklingojo pasakų pasaulio. Apie našlaitę Elenytę, žiaurią pamotę ir stebuklingą karvę viena pasaka užrašyta iš Marijonos Seselskienės. Atsimenu, mama žinojo ne tik tą vieną stebuklinės pasakos siužetą apie pamotės ujamą našlaitę, bet ir visą ciklą tos temos pasakų, kurias virdama vakarienę, verpdama ar megdama vakarais man sekdamo. Deja, čia pateikto teksto pasakojimui jau trūksta emocinės įtampos ir įtaigos.

Kitaip ir būti negalėjo. Vėl pavartau Adelės Seselskytės daktarinės disertacijos pagrindu išleistą knygą *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą* (1985), kurią gavau su įrašytu gražiu linkėjimu niekada nepamesti stebuklingo

liaudiško žodžio dovanos, ir suprantu, kad niekam kitam motina nebe paseks tokių pasakų, kaip savo mažajai dukrelei, tegu tai būtų ir gerbtini mokslininkai ar mieli dukros bendradarbiai. Marijonos Seselskienės pavardė įtraukta į Lietuvos tautosakos rankraštyną, bet tai – kitas santykis, kitoks teksto skambesys, nes tai, kas brangiausia, lieka dukros ir motinos buvusioje vienovėje, menamoje dabartiniame pasiilgime...

Tame pasiilgime nepaprastai svarbu darosi viskas, kas galėjo tapti paveldėta atmintimi: Kačaičių kaimo, iš kurio buvo kilusi motina, istorija ir žmonės, graži galimybė pasididžiuoti, kad kaip tik artimiausias senelių kaimynas, Mišuičių dvaro savininkas Vytautas Mongirdas, išsimokslinęs, kultūringas žmogus, rėmęs lietuvių tautinį atgimimą, buvo ir Lietuvos mokslo draugijos narys, tam tikru atžvilgiu Adelės pirmtakas, kur kas anksčiau pažinęs Vileišių rūmuose besidarbuojančius žmones ir čia sukauptą tautos išminties lobyną.

Spalvingu gerumu nušvinta visuomet mielai prisimenamas kaimynas Antanas Jadenkus, kurio repertuarą rankraštyne sudaro vien tik nuotykių ir buitinės pasakos, atsiminimai... Toks jis visada ir buvo:

Nedidukas, žvirių akių, linksmo būdo žemaitis, turėjęs įgimtą talentą pasakoti. Kai atvažiudavau į tėviškę atostogauti, atsimenu, ankstų rytą, mes ką tik atsikėlę, mama verda pusrytį, o Ontuons, arba, kaip maloniai jį vadindavo mama, Ontuonelis, jau žingsniuoja pas mus ir greitakalbe pasakoja, pasakoja be perstojo. Žinoma, ne pasakas, o miestelio naujienas arba dažniausiai būtus ir nebūtus atsitikimus, meilės istorijas iš savo gyvenimo Lietuvoje ir Argentinoje, kur jaunystėje buvęs. Apie ką tik pasakotų Ontuonelis, jo klausyti buvo be galo įdomu.

Nors monografija apie Karteną dar laukia savo eilės leidykloje, manyčiau, jog čia cituojamo rankraščio tekstą vertėtų pridėti prie Lietuvos tautosakos rankraštyne esančių Kartenos tautosakos rinkinių kaip išsamų komentarą, kokių neretai pritrūksta rinkėjų ekspediciniuose užrašuose.

O kiek, be to minėto, visko būta, gyventa, patirta ir pasakotinai neišpasakojama? Gal čia bus kaltas aštuonetas, numerologų aiškinimuose prilygintas begalybės ženklui? Pati Adelė sakosi niekaip dar negalinti „susiropuoti“ su savuoju aštuonetuku, įvardyti jo esmę, prisijaukinti taip, kaip paprastai pavykdavę su septintuoju, šeštuoju ir kitais gyvenimo dešimtmečių etapais. Tačiau, pasižvalgydami, kaip jis buvo auginamas, galime rasti ir šį tą panašaus į dėsningumus. Tai – pasikartojimai, kitokio matmens, tačiau tikri sugrįžimai, kaip ir tas mūsų jau gerokai apšnekėtas grįžimas į tėviškės tautosakinę atmintį.

Visai neseniai, tik pernai, minėjome Lietuvos mokslo draugijos nario, nusielpniusio tautosakos rinkėjo Mato Slančiausko 160-ąsias gimimo metines. Prieš

dešimt metų su Adele kalbėjomės, kaip buvo skaitomi ir šifruojami jo rankraščiai, priklausę draugijos fondui, kaip buvo atrenkamos ir redaguojamos jo tautosakos rinkinių publikacijos, o pernai pavasarį Tautosakos archyvo skyriaus surengtame moksliniame seminare Adelė Seselskytė skaitė pranešimą „Mato Slančiausko vardas dešimtmečių tėkmėje gyvas“ ir vėliau išspausdino straipsnį *Tautosakos darbų XXXIX* tome (p. 252–256). Taip buvo gražiai grįžta ne tik prie pačios asmenybės, pasak Adelės, „prieš 160 metų į pasaulį atėjusio ir iki šiol mums gyvo išlikusio mielo žmogaus, XIX–XX a. darbštuolio, kultūros puoselėtojo, knygos mylėtojo, romantiko su baltu ramunės žiedu atlake“. Kartu su juo grįžo tautosakos tyrinėtojų ir Jonišio žemės žmonių draugystė, mintys atnaujinti muziejaus aplinką ir fondus, premijos prestižo tęstinumą, įvykdyti senus įsipareigojimus ir pateikti naujus. Antai šiauliškė kalbininkė dr. Janina Švambarytė-Valužienė jau darbuojasi prie Mato Slančiausko tarmės žodyno, kuriame bus sugretinti senieji žodžiai iš jo paties ir bičiulių senųjų rankraščių, taip pat dabartinės Trumpaičių ir gretimų apylinkių šnektos pavyzdžiai. Vadinas, vėl bus dėl ko susitikti ir apie ką kalbėtis.

Nuo 1960 m. besidarbuodama Instituto mokslinė sekretore, Adelė Seselskytė išleido porą informacinių leidinių – visuomenei supažindinti su rūmų istorija ir mokslininkų veikla, dovanoti svečiams. Vieną jų turiu dovanotą su įrašu „...gal kada pravers informacijai“. Praverčia. Ne tik nuolatos priiminėjant vaikų ir suaugusiųjų ekskursijas Vileišių rūmuose, ne tik rengiant radijo viktorinas, bet ir skatinant kitus kūrybai. Šį pavasarį Spaudos, rašto ir knygos atgavimo dieną, gegužės 7-ąją, jau tapusią tradicine Vileišynėje, paminėjome „Čiurlionių skaitymais“; o vakare – jaunųjų menininkų instaliacijomis ir kitokio pobūdžio projektais, kuriems idėjų semtasi iš Instituto darbuotojų rašytos ir pasakotos informacijos. Praverstų ir didesnis, atnaujintas suvenyrinis leidinys. Taigi ir vėl tikėtinas pakartojimas.

Vėlgi kitaip, bet grįžta net ir Gervėčių tema. Dar 1970 metais Lietuvos kraštotyryninkų kompleksinę ekspediciją į šią Baltarusijos lietuvišką salą išvežė šviesiai prisimenamas kolega Norbertas Vėlius. Monografijos dėl to meto politikoje vyravusių nepalankių humanitariniams tautiniams tyrimams aplinkybių teko laukti ilgai – iki 1989 metų Sąjūdžio. Ne viskas, kas surinkta, joje ir tilpo. Rankraštyne likę tekstai irgi turėjo kada nors išvysti pasaulį. Laimė, ilgai laukti nereikėjo. 1992 metais Adelė, pakviesta į ekspediciją Gervėčiuose su Panevėžio moksleiviais, dar gerokai papildžiusi pasakų kraitelę, nuoširdžiai pabendravusi ir susidraugavusi su puikiais to krašto pateikėjais, 1997 metais išleido *Gervėčių pasakas*, knygą, už kurią iki šiol sutikti Vilniaus gervėtiškiai jai spaudžia ranką ir sako malonų padėkos žodį. Ir štai praėjusią vasarą (2010 m.) tomis pačiomis pėdomis iškeliavo nauja tautosakos rinkėjų ir tyrėjų karta: jauni mokslų daktarai – Saulė Matulevičienė, Daiva ir Vykintas Vaitkevičiai ir kiti, pasitelkę savo studentus. Iš trumpos vasaros

viešnagės vien tiktai vaizdo įrašų aš pati užregistravau 30 valandų laikmenų. Kas iš to bus – ateities klausimas, bet Gervėčiai dar kartą grįžo į mūsų lietuviškąją savimone, įsitvirtino dar vienos ar dviejų kartų pasaulėvokoje.

Savaip simboliškai, būtų galima pasakyti, per vienetuko datas, tokiais metais, kaip šie, sugrįžta ir Jonas Basanavičius: rudenį minėsime jo 160-ąsias ir brolio Vinco, tautosakos rinkimo talkininko, 150-ąsias gimimo metines. Į vieną iš rudeninių seminarų būtinai kviesimės ir Adelę – ar tai būtų pasakų vertės, ar bulgariškosios folkloristikos patirties, kuri nesvetima ir pačiai mokslininkei, tema.

Nors, kaip ji pati prisipažįsta, dabar patys maloniausi yra sugrįžimai savo mažame, bet jaukiame Smėlio gatvės kambarėlyje prie knygų, kurios studijų metais ir dar ilgai po jų buvo neprieinamos, užgintos. Tai – lietuviškojo egzodo literatūra. Iš vaikystės žinotas, bet taip mažai pažintas Aistis – Jonas Kossu–Aleksandravičius naujai atsiskleidė skaudžiu atsidūsėjimu: „Vienas kraujo lašas būt tave apgynęs, / bet...“; dar kitaip – *Milfordo gatvės elegijomis*. Oskaro Milašiaus, to lenkų kultūros, bet lietuviškos dvasios aristokrato, poetiškos pranašystės ir pranašinga poezija kaskart imama į rankas, kai tik permąstomi visi tie praėję dešimtmečiai, kurie buvo tokie margi, taip įvairiškai skaitomi. Mąslusis elegantiškasis aukštaitis Alfonsas Nyka–Niliūnas, iš uteniškių Čipkų šeimos, ir savo tekstais, ir gyvenimu turbūt taip ir liks iki galo neatskleista paslaptis...

Visa tai vėlgi kai kuriais aspektais pasikartoja, antra vertus, veda į begalines naujo pažinimo erdves, kurioms laiką, matyt, ir bus parengęs tas begalybės suktukas – aštuonetas. Jo ženklui dabar bus ženklinamas visas būsimas dešimtmetis. Todėl sukus apskus vėl reikės lankytis Antakalnio g. 6, Institute, su kuriuo vis atsisveikinama ir vis neatsisveikinta, kad patikslintum savo atminties raštams kai ką iš tenykščių rankraštytų, kad savo patirtimi padėtum kitų ieškojimams, kad atsilieptum kviečiama tų, kurie, perėmę tuos pačius mokslinio darbo įrankius, kantriai darbuojasi tuose pačiuose folkloristikos baruose.

Ir pagaliau reikia gi parengti rankraštytui jau andai žadėtą asmeninį archyvą, kurio vien nuotraukų – šimtai. Tiesa, jų, nors šiek tiek sistemintų, visa užvaizdinė informacija kol kas sutelkta tik šeimnininkės galvoje. Reikės paplušėti. O kad iš jų sunkiai įmanoma atrinkti portretą pridėti prie šio teksto, nieko nuostabaus: visą gyvenimą Adelės būta tarp žmonių, pulkeliuose, veikloje, nuotraukose ji visuomet ne pačiam centre. Tarytum nuošalėje. Tokia jau ji. Ko nors prisireikus, žinai, kad yra vyresnioji kolegė, kuri visada pasidalys savo patirtimi, pasidomės jaunesnių darbais, pati niekada prikišamai nesisiūlydama.

Todėl ir linkime tolesnio tokio ramaus ir šviesaus buvimo mūsų visų bendrų siekių labui.